

Talan

Sabir Əhmədli

Şəhərdə talan başlamışdı. Bu işə qoşulan başlıcası “yerazlar”dı, Ermənistandan köçürülmüş azərbaycanlıları Azərbaycandakı azərbaycanlılar belə adlandırırdı. Köçkünlər tükülmüşdü Bakının küçələrinə. Bir-birini soraqlayır, ev axtarır, tapır, dəyişir. Alatavada, Xutorda, “Vorovski”də məskunlaşırdılar. Baş götürüb şəhərdən getmiş ermənilərin mənzillərini köçkünlər tutmaqda idi. Moskvaya, Leninqrada, Krasnovodska, Stavropola, Soçiyə, Kırma, Rusiyanın əyalətlərinə üz tutmuş ermənilərin yaxşı mülkləri qalmışdı, çoxu eləcə qurulu qoyub aradan çıxmış, bakılı qonşuya, ürəyi qızan dostu tapşırırmışdı ev-eşiyini. Köçkünlər erməni ünvanlarını düpdüz öyrənir, gecə-gündüz dəstə gəlib, oradaca yerləşir, tezcənək öz adlarını yazıb divara, girişə, həyət qapısına yapışdırırdılar, basqınçılar, talançılar onları ermənilərlə çaşdırmasın.

Çoxusu Ermənistandakı dədə-baba yurdundan bircə boğça ilə çıxmışdı. Göyçədə, Basarkeçərdə, Qafanda, Mehridə, Gorus kəndlərində abad evləri, mal-mülk, sürü-sürü qoyun-davar qalmış, canlarını qurtarmışdılar. Yurd-yuvası dağılmış quşlar tək şəhər arasında perikmiş halda dolanır, sığınmağa guşə, çörək qazanmağa bir iş-güc arayırdılar. Orada onları döyüb-söymüş, alçaltmış, qadın-qızların başına oyun gətirmişdilər. Gəlib burada, doğma Azərbaycanın paytaxtında görmüşdülər ki, ermənilər arın-arxayın yaşamaqda, gen-bol dolanmaqdadırlar. Qəlbi iztirabdan qan-qan, şan-şan olmuş didərginlər bəs bu sitəmə necə dözəydilər? Erməni axtarırdılar, şəhərin bir küçəsində, vağzalda, aeroportda erməni gördülərmi, “qisas” deyib üstünü kəsir, ayaq altına salıb təpikləyir, ölüncə vurur, hayıf çıxırdılar...

Kənddən böyük şəhərə düşmüş köçkünlər bambaşqa bir şəraitlə üzləşmişdilər. Ömrü boyu mal-heyvan bəsləmiş, öyrüş-örəndə çalışmış əməkçi insan indi dörd divar arasında çırpınmaqda idi. Avadanlıq qayğısı çəkir, ələ keçəndən düşürüdürlər. Qapı-qonşuda, rədd olub getmiş Bakı ermənilərinin mənzilində, mülkündə nə qalmışdısa, yarayanı-yaramazı götürürdülər. Milis işçiləri, komendantlıqdan qalmış saldatlar şəhərdə baş verən talan mənzərəsinə tamaşa edir, hələ desən, özləri də şirnikirdilər.

—Qardaş, “yerazları” qınamalı deyil. İki yüz əlli min azərbaycanlıyı ata-baba yurdundan didərgin salıb erməni. Bəs, o, dözərmi gəlib görsün erməni onun paytaxtında, Azərbaycanda rahatca nəfəs alır? Köçkünləri anlamaq lazımdır.

—A kişi, ağ eləyirlər. Yeddinci mərtəbədən fağır bir qadını götürüb atdılar. Onun nə taxsırı vardı?

—Taxsırı odur ki, üç gün qabaq gəlib təpiniblər: çıx get. Getməsən, pis olacaq. Gəlib görüblər, yenədəcə oturub, keşik çəkir. Onların başına erməni saqqallıları, o oyunu gətirib, allah götürməz. Nə eləsələr haqdır.

—Ermənilər sırtıqdı. Gərək özləri qana idilər: sən mənim millətimi qışın günündə əsir-yesir eləyib çöllərə salmışan. Bu qisas yerdə qalmayacaq.

—Gedən də mərdimazara lənət yağdırır, gələn də. Ermənilər özləri elədi. Özləri başladı, altını da çəkəcəklər.

—Soxum onların boyunu yerə. Gül kimi yaşayırdılar. Odur, tökülüblər Rusiyanın qapılarına...

—Siftə onlar başladı.

—Gərək köçməyə idi bizimkilər,—dedi “furqon” moskviçli müəllim. Maşını aralıda saxlayıb, “İnqilab” küçəsində, beşmərtəbə panel evin dövrəsindəki daşımaya tamaşa edirdi. Oraya xeyli yoldan ötən, bekar toplanmışdı, “yerazlar”ın talançılığına rəvac edirdilər. Həm də, astadanca qınayırdılar. Eşitsə idilər, bunların da aşının suyunu verərdilər, çirtma vursan, qan damardı. Belə hallar olmuş, gələnlərlə yerlilərin arasında öcəşmə, çəkişmə baş vermişdi.

—Ermənilər Bakıdakı mülklərini birə-iki sıyrıb bizim müsəlmana, pullarını da nağd alıb, cibidolu gedirlər.

—Hələ desən, dövlət evlərini, JEK mənzillərini də satırlar. Fırıldaqcı şeydilər, hər cür kələk qurulur. Saxta kəbin...

—Onlara üstəlik köçürmə pulu da verirlər, bizim respublikanın büdcəsindən.

—Amma bizim yazıqlar oradan, Ermənistandan bircə kibrit çöpü də götürə bilməyiblər.

—Aman verməyib əclaflar!

—Qoy alsınlar paylarını!

Panel evin mənzilləri isə sökülüb tökülürdü həyətə.

“Furqonlu” müəllim qayıtdı geri. Məndi maşına, çıxıb gəldi evinə. Orada qarışmamışdı, evdə açıldı:

—Talan bürüyüb şəhəri! Dağıdırlar, aparırlar. Od vurub, yandırılar. Xutorda, “Vorovski”də alan kim, daşıyan kim. Maşınla bütün dolanmışam. Baxmışam, görüm nə qayırlar. Əşi, uzun işdir.

—Yaxşı eləyirlər!—dedi avtotransda işləyən oğlu; yatıb durmuşdu, növbəyə gedəcəkdi.

—Bəs onlar eləyəndə, bilmirdilər bunun burası da var.

—Əc-əcəb eləyirlər!—dedi arvadı,—onlar zülm eləyib bizimkilərə. İndi dayansınlar qabağında. Lap əcəb eləyirlər.

—Eləsinlər e, nə deyirəm. Amma qoca qarı, ayaq üstə güclə dayanan ağbirçək də üçüncü mərtəbədən boş şüşələri düşürüb aparır. Deyirəm, ay xala, neynirsən onları. Deyir, aparıb təhvil verəcəm. Bu, olmadı.

—Bizim parkın arxasındakı evlərə də cummuşdular, dünən. Əntiqə televizor apardı biri, rəngli.

Kişi öz televizorlarına göz qoydu, işləmirdi. Tezcənək danışdı:

—Kisif maldı, ondan xeyir gəlməz.

—Gəldi, gəlmədi, qoy aparsınlar. Bakının qazancı ilə alıb onu erməni. Halaldır. Hələ nə qədər dövlət evini qanunsuz satıblar.

—Gərək almaya idi bizimkilər.

—“Yerazlar” eləsini gecə-gündüz axtarırlar. Kim pul verib erməniyə! Dərisinə saman tərəcəklər.

—Bəs özləri almır? Satılan mənzillərin çoxunu onlar özləri alıblar, dəyişiblər.

—Onlar aşağı qiymətə alır. Qorxurlar onlardan. Almasa bizimkilər, qoyub gedəsidirlər. Çatacaq bizim evsizlərə.

—Kim evsizdir, qoy o alsın. Orada ev-eşiyindən çıxarılmış yurdsuzlar qoy alsın,—dedi arvad.

Gethagetdə oğlan dilləndi:

—Keşlədə, getdiyindən üç gün sonra erməni evi partlayıb, yanıb kül olub. Əclaflar qazı açıq qoyur, kanalizasiyaya barıt basıb, partladıcı yerləşdirir... Gərək, dəhnədən yoxlansın.

—O-o-o-o, onları görüm, partdam-partdam didilsinlər.

Girişdə səs-səda qopdu.

—Bu nə həngamədir,—arvad giriş qapısını azacıq aralayıb, başını bloka çıxartdı.—deyəsen, onlardandı.

Kişi ağrınaraq divandan qalxdı:

—Çaşıb bizim üstümüzdə gələrlər, ha.

—Yox, deyəsən, Göhəri dindirirlər,—astadanca kişiyyə anlatdı. Kişi çəkələyi taxdı ayağına.

Girişin ağzında iki oğlan dayanmışdı, bir başqası da Göhəri içəridən eşiyə çıxarırdı. Göhər dil töküdü ki, o, erməni deyil. Onun rəfiqəsi də oğlanları inandırmağa çalışırdı ki, Göhər erməni deyil. Bu yerdə bir bərk şappılıt qopdu. Oğlanlardan biri azərbaycanlı qıza sərt bir sillə çəkdi:

—Sən ona qahmarlıq edirsən?!

—Bu gün rədd olmasan, sabah meyidin çıxacaq bu qapıdan!—deyib getdilər.

Qızın əli üzündə qaldı, gözlərindən yaş gilələndi. Oğlanların ardınca hədələdi: “Tapacayıq sizi. Qoy gəlsin qardaşım.” Sonra qonşu müəllimə baxıb acı-acı gileyləndi:

—Görürsünüz bizi döyürlər, tamaşa edirsiniz.

—A-a-a, vallah mən görmədim.

—Necə görmədiniz? Sillənin səsini eşitmədiniz?

—Yox.

Üz çevirib girdilər otağa. Qapı-qapıya müəllimgillə yaşayırdı Göhər. Azərbaycanlıya ərə getmiş, boşanmış, familiyasını saxlamışdı. İzinə düşüb gəlmişdilər. Bu sayaq, ailə tərkibinə, uşaqlara görə gedə bilməyib qalanlar vardı. Eləsi də vardı, getməyə heç bir yeri yoxdu.

—Biz neyləyək? Dedilər çıx get, getsin. Sabah gəlib meyitini sürüsələr, mən cavab verəcəm?

Arvad qonşu sarıdan tutuldu, nə elə, nə belə:

—Baxsın də. Başı salamat qala biləcəkmiz?

—Yaxşıca düzəltdilər özlərini “yeraz”lar. Ev aldılar nə qədər. İndi də müfəcə mebel, avadanlıq, televizor, soyuducu, qaz pilitəsi, gəbə, kilim, zili. Ermənilərin əcəb firavanlığı varmış.

—A, şəhər onların əlində idi. Birinin on yerdə mənzili vardı. Biri on beş otaq verirdi bizimkilərə kirayəyə. Hələ bilmək olmaz, qayıdacaqlar. Elə üz görmüşəm mən onlarda. Əl çəkməzlər.

—Çətin. Bundan sonra onların Bakıya gəlməyi getdi Nuhun qayıtmağına.

—Onlara eləcə Nuh qənim olsun. Özlərini də avara elədilər, bizi də. Hələ görək bunun axını necə bitəcək. Gedib, getdikləri yerlərdə dinc oturacaqlarını bu ziyanxorlar. Odur, Moskva hay salıb ki, Bakıda qırırlar, çatırlar. Talan edirlər. Bəs bizi o günə salanda, qızlarımızın qabağında erməni diğaları lüt soyunub... ayıblarını göstərəndə, onları xəcil edəndə, avtobusları saxlayıb, başlarına yüz təhqir gətirəndə, onda harda idi sənin Moskvan?!—dedi arvad,—canları çıxsın. Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına. Gen qaz, dərin qaz, özünə düşəcəksən quyunun dibinə.

—Yaxşı, yaxşı, arvad, qızışma. Bir stəkan çay gətir görüm mənə. Lap qanım qaraldı.

Kişinin qan qaralmağı təkcə şəhər küçələrində üzləşdiyi qapaqapdan deyildi. Bunların da qayğısı vardı. Ailə artmışdı, mənzil çatışmırdı. Böyük oğlunu bir ildi evləndirmişdi, bir sevimli nəvələri də vardı. Nəvə dünyanın dərdini unutdurmuşdu bunlara. Amma uşaq bir yaşına çatmışdı, hələ iməkləmir, harada iməkləsin, yer var? Rayon mənzil idarəsi onlara vağzal yaxınlığında bir otaq vermişdi. Ora çıxıb getmiş bir yəhudinin evi idi, hamamı yox, tualeti şərikli. Əl gəzdirmiş, suvarmış, döşəmə-tavanı bərkitmişdilər. Aparıb oraya bir yorğan-döşək də qoymuşdular. Kiçik oğlu işdən dönəndə, gedib orada gecələyirdi. Həmin mənzilin qonşuluğunda bir otaq da boşalmışdı. Erməni getmişdi, mənzil idarəsindən söz vermişdilər, əgər erməni qayıtmasa oranı da qatarsınız mənzilinizə; düşürdü adambaşı. Arada bircə divardı, onu götür, olurdu bütövcə, geniş. Kişinin qanı ona görə qaralmışdı ki, bir də gördün “yerazlar”dan biri soraq tutdu, getdi həmin o tək otağı tutdu. Nə deyəcəksən? Erməni mənzillərinin halalca vərəsəsi onlardı.

Amma bundan kədərilməyə dəyərdimi? Onda ki, bir gecə Bakı avtomat, top atəşlərindən lərzəyə gəlmiş, tanklar neçə girişdən səhərə şığımış, əzib tökmüşdülər, insanı da, evləri də. Gecələr atəş altında yatmış, səhərlər tank nəriltisindən oyanmışdılar. Əlbəttə, belə halda bir otağın, mənzil darkeşliyinin dərdini çəkməyə dəyməzdi.

Bunları, hələ istisi soyumamış döyüş-basqınları xatırlayıb, kişi özünə təsəlli verdi, dedi: —Ermənilərin hayıfını aldılar. Gələn qoşunun içində erməni olub. Tanıyıblar. Biri danışdı ki, tankın bacasından bir erməni başını çıxarıb qışqırır: “Alın payınızı!” Birinə iyirmi güllə vurublar. Belə qəddarlığı ancaq içini kin didən qəddar ermənilər eləyərdi. —Yazovu görüm gözünə bir güllə dəysin. Bəs adam belə alçaqlıq törədərdi. Bəs, bilmirsən erməni azərbaycanlının qanına yerikləyir? Onları da qatıb qoşuna gətirirsən. Özün qırırsan, ona da qırdığından peşkəş verirsən, ay ömrün kəsilsin sənin! Onu tapşırışam Seyidin cəddinə. Dayan, gör axırı necə olacaq.

Ertəsi gün kişi evə özgə soraqla gəldi:

—Balam, indi də saldatlar başlayıblar. Şəhərdə soyğunçuluqdur. Saldatlar soxulur dükanlara, mağazalara. Nə keçdi əllərinə, pul-zad vermədən yığışdırıb gedirlər.

Oğlu da axşam onun söylədiyinin üstünü düzəltdi:

—Küçədə qızı-qadını saxlayıb saldatlar. Guya sumkasını yoxlayır. Nəyi varmışsa, pul, üzük əlindən alıb buraxıblar.

—Girir dükana. Deyir, buranın ağası bizik. Qol-qol kolbasa, konserv, çörək, yağ-pendir, nə gəldi, doldurub torbalarına çıxırlar.

—Ay onları görüm elə acından köpsünlər. Bəs, dükən-bazar yiyəsi dillənir?

—Deyir, dövlət mənəm. İki gündür, bazara heç nə çıxartmır satan. Cumublar, it ola, əppək ola. Mandarinin, apelsinin, alma-armudun seçməlisini yığışdırıb, kəndçi-kündçünü avtomatla hədələyib, aparıblar yazıqların malını. Hə, din! Çevirib avtomatı, gülləni doldursun qarnuva. Kim cavab verəcək, haray hara çatacaq. Tamam özbaşnalıqdı.

—Onları görüm ömürləri kəsilsin. Qırdılar ürəkləri soyumadı. Ya həzrət Abbas, onları tapşırışam Seyidin cəddinə. Sən bax. Gör onların axırını. Getməz belə. Onda da tapşırıdım onları Seyidin cəddinə. Bir gecə səhərəcən yatmadım, allaha yalvardım. Ver, dedim bu ermənilərin cəzasını. Gördün, səhəri gün bir elə divan elədi, Spitak, Leninakan, Ermənistanın yarısı alt-üst oldu. İndi də...

Elə buradaca kişi bir əhvalat danışdı. Profilaktoriyadan gəlirmiş. Yolda az qalıb gülləyə tutulsun. Maşın azacıq bürəyib, oradaca saldatlar çönüb, döndəriblər avtomatları ona sarı.

—Dükandan çıxırdılar. Əlləri, qoltuqları dolu. Avtomat yaddan çıxmışdı. Birdən devikdilər. Guya mən onlara bir xəttər yetirmək istəyirdim. Nə borcuma qalıb onlarla mənim, özümü qan-xataya salıb, havayıcı ölümə girəm.

—Birini lap açıqca görüblər, ermənini,—dedi oğlu.—Gəlib dördüncü mikrarayonda, beşmərtəbənin qabağında bir BTR dayanıb. İçindən iki saldat, bir zabit düşüb, üçü də silahlı-avtomatlı. Zabit bütün məhləyə üz tutub qışqırıb: “Mən erməniyəm. Gəlmişəm. Kimin hünəri var, dursun qabağa.” Sonra da avtomatla cumub üçüncü mərtəbəyə. Deyib mənə mənəzlim var burada. Görüm orada kim yaşayır. İndi mən onun dərşini sizin gözünüzün qabağında verəcəm. Yaxşı ki, oraya köçən yoxmuş. Oradan avtomatı yellədirib, çağırıb: “Heyf,—deyib.—Mən sizə göstərəcəm.” Rus saldatları ilə minib ZTR-ə, sürüb gediblər.

—Görürsən bunların həyasızlığını!

—Nadir müəllim də bir qəşəng söhbət danışıdı.

—O nədir?

—Deyirəm. Gəlib yenə bir erməni, iki rus zabitlə “İnqilabda.” Baxıb evini tutublar, içini də soyublar. Soruşub, öyrənib, deyiblər döşəyi qonşudakı arvad apardı. Birotəqlı mənzili tutubmuş “yeraz” arvad, birinci mərtəbədə, altda. Enib onun qarısına. Zəngi basıb, çağırıb. Soruşub, oradan yorğan-döşək götürmüşəm. Deyib götürmüşəm. Deyib niyə, deyib, yatmağa yatağım yoxdu. Hamısı qalıb Ləmbəlidə. Sənin saqqallılarının ixtiyarında. Deyib, sən o döşəkləri ver mana, al, bu da səninçün yataq, avadanlıq xərci. Çıxarıb pulu verib. Arvad gözünə dönüm, çəkib təzəcə oturmuş yükdən iki döşəyi, salıb yerə. Erməni leytenant döşəkləri çıxarıb həyatə. Oradaca çıxarıb bıçağı, cırıb töküüb döşəyi ortasından. Nə-ə-ə?! Demə, nəyi varmışsa, qızıl, brilliant, orada imiş. Götürüb minib maşına, tərpnəyib şad-şalayın aradan çıxıblar.

Kişi bunu dediyini görmüşdü, arvad: “Ay aman!” qışqırıb, özünü atdı yataq otağına. Orada gəlin dincəlirdi, iki körpəsilə.

—Kişi, dədəvün evi yıxılmasın!

—Nə olub, noldu, noldu?

—Dur, qalx. Tez ol, maşını işə sal!

—Nə olub axı, sana? Nə oldu?

—Yubanma! Nəyim vardı, orada. Bütün, hamısı, nə vardısı!

—Bir toxda. Başa sal görüm mənə, nə baş verib?

—Bütün mənəmkilər, gəlinənkilər, qoymuşdum, göy miləmil döşəyin içinə, tikmişdim astara!

Hə, arxasını söyləməyə hacət yox idi. Həmin döşəyi bu kişi özəcə “furqonunda” aparmış, qoymuşdu hamanca təzə aldıqları mənzildə.

—Mən yatan döşək a!

—Bəli,—deyib arvad ev xalatinin üstədən paltosunu əyninə dartışdırdı, başını əlinə keçənlə örtüb çıxdı. Kişi də ardınca.

Küçədə, tində, dalanda saldatlar dolaşır, mağazalara girib-çıxırdılar. Kökəlmişdilər, gözləri oynayırdı. Kişi, maşını ehtiyatla sürür, dörd yanı güdüdü. Arvad arxa oturacaqda idi, kişi onun əksini əl boyda güzgüdə görürdü. Arvadın bət-bənizi qalmamışdı, dua edir, yalvarır, Seyid cəddini çağırırdı.

—Tez ol, tez ol. Tay mən də can qalmadı. Ay allah, gör bir mən nəyi unutmuşam. Sür! Bu canavarların əlindən salamat ev qalar? Kim gəldi, kim girdi? Düz bir həftədən artıqdı... axırncı kərə haçan getdiniz ora? Girdilər, sökdülər, mənim döşəyimicə...

“Furqon” lağım-dalanda girib, həyətdə dayandı. Ər-arvad düşüb, dal-qabaq ikinci qata, çevrələmə eyvana dırmandılar. Qapını kişi açdı, yaxşı ki, açarı çıxhaçıxda götürmüşdü. Cumdular otağa, arvad özünü yetirdi tağbənd pəncərə önündə qoyulmuş çarpayıya. Tulladı mitil yorğanı qırağa, balaca, toppuş əllərini işə salıb, başladı milmil döşəyin oraburasını əlləməyə.

Birdəncə dondu, döşəyi qucub, qəhərdən boğularaq dilləndi:

—Burdadır!

Veb direktor: Betti Bleyer

Mətni yığdı: Səkinə İsgəndərova

Veb üçün hazırladı: Ülviyyə Məmmədova

AZERİ.orga qoyuldu: iyul, 2004